

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-19-32>

УДК 338.431.2:339.97

Досягнення цілей сталого сільського розвитку: досвід Ізраїлю

Риковська О.В.

кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник відділу економіки і політики
аграрних перетворень
ДУ «Інститут економіки та прогнозування
Національної академії наук України»

Стаття присвячена висвітленню досвіду Ізраїлю у сфері аграрного і сільського розвитку та обґрунтуванню можливих напрямів упровадження ізраїльських позитивних практик в Україні. На основі теоретичних узагальнень розроблені науково-прикладні підходи до забезпечення самовідтворювання сільського розвитку, визначені його основні принципи, дотримання яких забезпечує досягнення цілей сталого розвитку, гарантує збереження сільської місцевості, сільського способу життя, сільських традицій разом із підвищенням ефективності сільськогосподарського виробництва.

Ключові слова: сільський розвиток, сталий розвиток, аграрне виробництво, сільські громади.

Рыковская О.В. ДОСТИЖЕНИЕ ЦЕЛЕЙ УСТОЙЧИВОГО СЕЛЬСКОГО РАЗВИТИЯ: ОПЫТ ИЗРАИЛЯ

Статья посвящена изучению опыта Израиля в сфере аграрного и сельского развития и обоснованию возможных направлений внедрения израильских позитивных практик в Украине. На основе теоретических обобщений разработаны научно-прикладные подходы к обеспечению самовоспроизводства сельского развития, определены его основные принципы, соблюдение которых обеспечивает достижение целей устойчивого развития, обеспечивает сохранение сельской местности, сельского образа жизни, сельских традиций вместе с повышением эффективности сельскохозяйственного производства.

Ключевые слова: сельское развитие, устойчивое развитие, аграрное производство, сельские общины.

Rykovska O.V. TOWARDS SUSTAINABLE RURAL DEVELOPMENT GOALS: ISRAEL EXPERIENCE

The article is devoted to studying the Israel experience in the agrarian and rural development and offering possible directions for implementing Israel positive practices in Ukraine. The scientific and applied approaches to the provision of self-reproduction of rural development have been developed, its fundamental principles have been determined on the basis of theoretical summarizing. Its observance ensures the achievement of sustainable development goals, the preservation of the countryside, rural lifestyle, rural traditions and the increases of the agricultural efficiency.

Keywords: rural development, sustainable development, agriculture, rural communities.

Постановка проблеми. У вересні 2015 року під час 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН відбувся Саміт ООН, на якому були визначені нові орієнтири сталого розвитку та прийнятий Порядок денний у цій сфері на період 2016–2030 рр. Узагальнені 17 цілей охоплюють всі аспекти соціально-економічного розвитку, конкурентоспроможності країн, екологічної та енергетичної безпеки, глобального партнерства тощо [1].

Україна, як і багато інших країн, взяла на себе зобов'язання дотримуватися визначених принципів, розробляти нові програми та реалізовувати проекти для досягнення макроекономічної стабільності, дотримання екологічного балансу і забезпечення соціальної згуртованості. У межах цілі 2 окреслені напрями для

подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства. Визначено завдання щодо збільшення вдвічі продуктивності сільського господарства і доходів малих виробників (малих фермерських господарств), забезпечення гарантованого та рівного доступу до землі, інших виробничих ресурсів та факторів сільськогосподарського виробництва, знань, фінансових послуг, ринків і можливостей для збільшення доданої вартості та зайнятості в несільськогосподарських секторах; забезпечення справедливого розподілу результатів виробництва; залучення інвестицій у розвиток інфраструктури села, наукових досліджень у сфері сільського господарства та сільського розвитку.

Постановка завдання. Досягнення таких амбітних цілей навіть у довгостроковій перспективі (протягом 15 річного періоду) потребує активних дій у багатьох сферах, і врахування досвіду інших країн сприятиме позитивним зрушенням у сільському господарстві та сільському розвитку України. Унікальний досвід Ізраїлю може бути корисним під час розроблення стратегічних планів, виокремлення ключових драйверів зростання продуктивності сільського господарства та визначення напрямів сільського відродження в Україні.

Виклад основного матеріалу. Ізраїль – це доволі молода країна, історія якої розпочата у 1948 р. При цьому територіальний устрій базується на унікальних поселеннях з більш ніж 100-літньою історією.

I. Сільські населені пункти.

Серед 1000 сільських поселень більшість створені й існують на кооперативних засадах. З них: 27% – кібуци (добровільні комуни), близько 50% – мошави (поселення, які формувалися на основі об'єднання самостійних селян-виробників у виробничо-збутові аграрні кооперативи), решта – етнічні населені пункти (вставка 1). Сільське населення становить лише 8% (680,0 тис. осіб), з яких близько 60,0 тис. осіб – це зайняті в сільськогосподарському виробництві.

Сільські території для щільно заселеного Ізраїлю мають велике значення. Більшість мешканців сіл за жодних умов не бажають приєднуватися до урбаністичних центрів. У країні чітко визначено, що сільська місцевість (територія) – це не ресурс для забезпечення продовольчої безпеки, це основа для покращення якості життя і збереження (відновлення екологічної рівноваги). Відкритий простір, рекреаційні зони, можливості для відпочинку цінуються суспільством, яке готове фінансово підтримувати сільські поселення для збереження їхньої життєздатності.

II. Сільське господарство. У 50-х роках ХХ століття в Ізраїлі існувала карткова система розподілу продуктів харчування. Країна отримувала продовольчу та гуманітарну допомогу. Сьогодні Ізраїль майже повністю забезпечує себе продовольством, а аграрний експорт сягає більш ніж півтора мільярда доларів щорічно (2014 р. – 1,9 млрд дол.) [2].

На думку більшості дослідників, специфічні природні умови, обмежені ресурси для ведення сільськогосподарського виробництва, стійке прагнення до продовольчої незалежності стимулюють розвиток унікальної сільськогосподарської галузі. За рахунок

поєднання наукових досягнень та державної фінансової підтримки ізраїльські фермери безперервно модернізують виробництво та адаптують його до геополітичних, кліматичних та ринкових змін.

Завдяки високій продуктивності сільськогосподарського виробництва, яка за період 1986–2010 рр. зростає втричі, ізраїльський фермер спроможний забезпечити харчуванням 111 чоловік (для порівняння: в США – 1:79, в Китаї – 1:3,6). За таких умов сільське господарство Ізраїлю на 90% забезпечує власне населення молоком та молочними продуктами, фруктами, яйцями, м'ясом, овочами та баштанними культурами, 65% від потреби бобових, масла та жирів, 45% олійних та горіхових, 20% риби також задовольняється місцевими фермерами. Імпортуються лише зернові (власне виробництво покриває 10% від потреби), цукор, солодощі та мед (4% виробляється місцевими фермерами), кава, чай та какао. Більша половина аграрного експорту – це овочі та фрукти, а з цитрусовими ця група товарів становить 64,5%, решту становлять квіти, декоративні рослини, розсада, саджанці тощо.

Географічне розташування, різноманітність рельєфу та кліматичні умови забезпечують тривалий вегетаційний період, що сприятливо впливає на вирощування великого асортименту фруктів. Цитрусові, авокадо, ківі, манго, банани, гуава, фініки, яблука, персики, вишні та багато інших вирощуються у великих обсягах і високої якості, що дає змогу фермерам виходити з продукцією на зовнішні ринки.

Овочівництво в Ізраїлі базується на використанні інноваційних методів та технологій, які включають впровадження системи кліматконтролю, селекцію рослин, підбір добрив, застосування іригаційних методів, обладнання й інструментів, вирощування рослин на основі гідропоніки тощо. Враховуючи обмежені можливості для значного збільшення обсягів агровиробництва, фермери все більше уваги приділяють якості продукції. Постійним попитом користуються поліпшені сорти з удосконаленими смаковими якостями, кольором, ароматом, стійкістю до хвороб і шкідників, можливістю довготривалого зберігання. У всьому світі відомі томати з високим вмістом антиоксиданту-лікопену, мандарини з підвищеним вмістом аскорбінової кислоти, перці та дині, що відрізняються особливим ароматом. Розширюється асортимент культур, відбувається постійна сортозаміна. Новітні технології впроваджуються на всіх етапах виробництва

Вставка 1

Кібуци – це комуни, які традиційно спеціалізувалися на агровиробництві. Засновниками кібуцизму вважаються іммігранти першої хвилі, яка відбувалась у 80- роках XIX століття. Іудеї з Росії та інших західноєвропейських держав емігрували і ставали фермерами в тоді ще Османській Палестині. За рахунок фінансової підтримки євреїв зі всього світу була куплена земля і поступово створювались кібуци. Перший кібуц був заснований у 1909 році південніше Галілейського моря і названий Kvuzat Degania (Зерно господа). На вимогу донорів кібуци та інші сіоністські поселення здійснювали свою діяльність з метою «заставити пустелю розквітнути».

Протягом перших років заснування кібуц одним з основних напрямів діяльності стало відродження землі та покращення її продуктивності шляхом висадки дерев, осушення боліт та безлічі іншої важкої та кропіткої роботи. Всі ресурси в кібуцах були спільними, індивідуальне накопичення – неможливим. Потреби членів кібуц задовольнялися на усередненому рівні, сфера послуг була розвинена відповідно до технологічних досягнень.

Майже 100 років кібуцизм як замкнута модель виробництва, розподілу та споживання доводила свою дієвість. У скрутних умовах вона стала єдиною можливою для існування.

Нині кібуци – це сучасні сільські поселення закритого типу (огорожені задля безпеки і практично не спроможні приймати нових членів через обмеженість території, помешкань та економічної доцільності), які зберегли історично притаманні їм функції: забезпечення послугами соціальної та інженерної інфраструктури (всі послуги безкоштовні для членів кібуц), послуги з дошкільної освіти (безкоштовно) та оплата вищої освіти (всім бажаним членам кібуц оплачується навчання в кращих університетах¹), охорона здоров'я, соціальна допомога особам похилого віку. Лише 15% членів кібуц працюють нині в сільськогосподарському виробництві, понад 30% – у промисловості, 10% – у торгівлі, близько 8% займаються індивідуальним підприємництвом, решта – зайняті у сфері послуг. Натепер немає обмежень щодо працевлаштування, жителі можуть працювати як на виробництвах кібуцу, так і за межами. Підтримка систем життєзабезпечення кібуц диверсифікована та здійснюється частково за рахунок державного бюджету і за рахунок платежів, які в рівному розмірі сплачують усі мешканці комуни незалежно від сфери діяльності. Планування бюджету та контроль за його виконанням здійснюється керівним органом кібуцу, який обирається на загальних зборах і члени якого проходять постійну ротацию.

Мошави – це сільські населені пункти, основою заснування яких є виробничі кооперативи. Вони почали створюватися представниками другої хвилі іммігрантів. Перший мошав Nahalal був створений у 1921 р. Основною сферою діяльності кооперативів було сільське господарство, засноване на спільній праці. На відміну від кібуц у мошавах був введений інститут приватної власності. Це стосувалося особистих речей, фінансових та матеріально-технічних ресурсів, нагромаджень тощо. Земля перебувала у спільній власності, при цьому кожний господар мав у користуванні земельний наділ (всі рівного розміру) і міг господарювати на власний розсуд. Усі жителі мошав сплачували спеціальний податок, за рахунок якого підтримувалася сфера життєзабезпечення у спільноті. Ставка податку була рівною для всіх, що давало можливість кращим господарям забезпечувати для своїх родин кращі життєві умови, ніж ті, хто працював гірше (на відміну від абсолютної рівності в кібуцах).

Кібуци і мошави певною мірою схожі з радянськими колгоспами, зокрема щодо багатофункціональної їх ролі, не лише як виробничої одиниці, а й соціальної відповідальності перед мешканцями, охорони території та підтримання порядку. Ці кооперативні форми від початку свого заснування практично до післякризового періоду (1985 р.) повністю залежали від державної підтримки. Фінансова криза стала тією критичною точкою, від якої почався облік новітньої історії кібуц та мошав. Лише третина комун не збанкрутувала. Аналіз свідчить, що це саме ті громади, які мали виробництва поза межами сільського господарства. Диверсифікована діяльність забезпечила комунам стійкість в умовах фінансової нестабільності та економічної рецесії. Кібуц Degania відкрив завод з обробки алмазів, оборот якого в наш час становить декілька мільйонів доларів на рік. На базі кібуцу Hatzetim було засновано транснаціональну корпорацію Netafim, яка нині є одним із лідерів у сфері крапельного зрошення з випуском продукції на суму більш ніж 300 мільйонів доларів на рік.

¹ Вища освіта в Ізраїлі платна для всіх і витрати на навчання становлять вагомую частину витрат домогосподарств.

На думку експертів, сучасні кібуци і мошави – це успішні проекти, які відійшли від ідеології, на якій були засновані. Адаптувавшись до умов, вони забезпечили сталість та самоокупність. Щорічне скорочення державної підтримки, хоча і негативно впливає на діяльність комун, все ж не є критичним. Змінювати наявну модель і розформувувати класичні типи ізраїльських поселень у близькій перспективі не планується.

Вставка 2

Рециркуляційна вода для сільського господарства (Water Recycling for Agriculture)

Ізраїль є світовим лідером з використання рециркуляційної води. 85% його побутових стічних вод переробляється і використовується в сільському господарстві (на другому місті – Іспанія з показником 66%). Побудовано 9 центрів з очистки стічних вод, які переробляють більш ніж 200 млн м³/рік. Із загального обсягу 1,1 млрд м³ води, яка використовується на сільськогосподарські потреби (1998 р.), приблизно 250 млн. м³ становили очищені стічні води. Для використання такої води побудована додаткова система трубопроводів. У результаті вода для сільськогосподарських потреб значно здешевлена, що в свою чергу позитивно впливає на продовольчі ціни та прибутки агровиробників.

NaanDanJain Irrigation

Одним із найважливіших досягнень у галузі раціонального використання води є створення системи крапельного зрошення, яка широко розповсюджена в Ізраїлі. Кібуц Naan входить у світову корпорацію NaanDanJain, яка об'єднує виробників більш ніж 70 країн світу. Мережа пластикових труб із невеликими отворами для зрошення кожного окремого дерева або рослини покриває всі сільськогосподарські угіддя країни. Одночасно крізь ці крапельниці можливе підживлення кожної рослини чітко дозованою кількістю добрив. Вся система комп'ютеризована, що також сприяє раціональному та ефективному веденню сільськогосподарського виробництва.

та реалізації агропродукції, в тому числі на етапі зберігання. Оптичні системи для сортування за вагою та товарним видом продуктів, інноваційні системи санітарії, удосконалена обробка для продовження терміну зберігання (делікатна мийка та обробка воском) дають змогу суттєво знижувати втрати після збирання врожаю, підтримувати якість та привабливий товарний вид продукції, забезпечувати санітарний контроль тощо. За певний період ізраїльська продукція втрачає 2% ваги (світові показники 15%), що дає змогу додатково отримувати експортерам до 70 млн дол. щорічно.

Маркетингові дослідження, врахування кон'юнктурних змін на ринках сільгосппродукції також дають змогу ізраїльським виробникам отримувати додаткові прибутки. По-перше, стрімкий розвиток органічного виробництва сприяв збільшенню можливостей експорту екологічно чистої продукції, яка має більш привабливі для виробників ціни. В структурі експорту екопродукти становлять близько 10%, а для овочевих і польових культур цей показник становить 14%. По-друге, частина аграрної продукції ізраїльських виробників виходить на зовнішній ринок у той час, коли основні експортери роблять технологічну паузу у поставках. І навіть малі партії ізраїльських фермерів вигідно продаються на світових ринках.

Сільське господарство Ізраїлю продовжує ефективно розвиватися і забезпечує продовольчу безпеку, вирішуючи доволі складні проблеми. Однією з таких є проблема водозабезпечення, яка існує з моменту створення держави, і дотепер ситуація у цій сфері продовжує ускладнюватися. Тим не менше, постійний пошук нових і рециркуляційних джерел водопостачання, опріснення морської води, підвищення ефективності господарювання на основі ефективного водоспоживання забезпечує продовольчу безпеку і дозволить це робити в довгостроковій перспективі (вставка 2).

Аналіз будь-якої галузі економіки проводиться через призму категорії «зростання» та джерел, які його забезпечують, а також тенденцій, що свідчать про можливості довготривалої сталості. Основними факторами економічного зростання є кількість і якість природних та трудових ресурсів; інноваційність та рівень технології; обсяг основного капіталу; організаційна структура (розподіл виробничих ресурсів); сукупний попит; соціально-політичні фактори тощо. Відповідно до їх застосування та динаміки змін у процесі виробництва визначаються типи зростання та перспективи зрушень.

Аграрний сектор Ізраїлю розвивається за інтенсивним типом економічного зростання.

Тобто розширене відтворення забезпечується за рахунок підвищення продуктивності праці на основі впровадження інновацій, досягнень науково-технічного прогресу; ефективності управлінської моделі та поліпшення організації виробництва, а також раціонального врахування кон'юнктури зовнішніх ринків. За період 1980–2010 рр. додана вартість, як індикатор економічного зростання, збільшилася в 3,5 разу (рис. 1).

Якщо внесок праці, тобто кількість і якість трудових ресурсів, які використовуються в галузі, майже не змінився протягом всього періоду й аналогічні тенденції виявлені у застосуванні капіталу, з 70-х років його індекс сталий і залишається на рівні 4%, то технологічні інновації з приростом вартості в 3 рази забезпечили аграрне зростання в галузі.

Досягнувши високої результативності аграрного виробництва, було практично розв'язано проблему продовольчої безпеки в країні і суттєво збільшено експортний потенціал. Перспективи розвитку і надалі базуватимуться на виробництві продукції з високим рівнем обробки, а не сировини, що не лише збільшить дохідність у галузі, а й забезпечуватиме створення робочих місць у сфері переробки, пакування, транспортування, маркетингу тощо. Кожне робоче місце, створене в сільському господарстві, спричиняє створення 4 робочих місць в інших сферах економіки (Ayal Kimhi, 2016). В умовах глобального спадного тренду сировинних цін перехід до економіки, що базується на виробництві продукції з високою доданою вартістю, є єдиним правильним шляхом, й Ізраїльський аграрний сектор вже забезпечив собі стійкі позиції.

Вражаючі успіхи, які досягнуті сільським господарством Ізраїлю, і накопичений у ньому досвід стають об'єктом пильної уваги дослідників та практиків інших країн – експортним продуктом все частіше виступають не лише насіння, обладнання, добрива і засоби захисту рослин, а й передові аграрні технології.

III. Наукові дослідження.

Однією з характерних рис сільського господарства Ізраїлю є тісна співпраця науки та практики, швидке впровадження аграрних ноу-хау, відкритість усьому новому. За рахунок державної підтримки, плідного співробітництва між дослідниками, консультаційними службами, фермерами, промисловістю та пов'язаними з агросектором сферами забезпечується сталість сільського господарства та його результативність. Спеціалісти Міністерства сільського господарства і сільського розвитку Ізраїлю називають співпрацю «святим трикутником»: міністерство, наука і фермери. При цьому фермери – найголовніша ланка. Вся система спрямована на підтримку сільськогосподарських виробників.

В Ізраїлі чітко вибудована система впровадження наукових досягнень у виробництво. Зазвичай споживач не лише використовує агротехнології, а широко застосовує потенціал наукового супроводу. Запорукою успіху є й подвійний рух інформації між дослідниками та фермерами. Через мережі консультаційних служб (та активне залучення фермерів до всіх стадій наукових розробок) виробничі питання швидко потрапляють до науковців, які на основі не лише власних досліджень, а й завдяки передовому досвіду інших країн оперативно намагаються їх вирі-

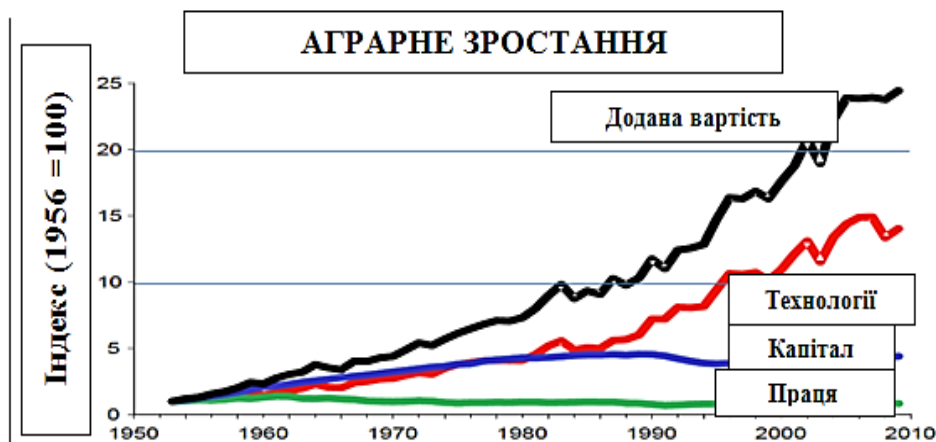

Рис. 1. Динаміка індексів факторів аграрного зростання в Ізраїлі

Джерело: Ayal Kimhi. Presentation "The Importance of Agriculture to Rural Revitalization"

шити та рекомендувати фермерам оптимальні напрями дій.

Українські та ізраїльські передумови агро-виробництва суттєво відрізняються, але інноваційні підходи, на яких базується розвиток середземноморської країни, науковість усіх виробничих процесів, тісне співробітництво науки та практики (не лише розроблення ноу-хау, а супровід та проміжне коригування до отримання результатів), розуміння значущості фінансування власних наукових розробок (щорічно Ізраїль витрачає на наукові дослідження 4,25% ВВП, що є найбільшим показником серед країн ОЕСР) [3], можуть бути корисними для виведення українського аграрного виробництва на новий сучасний рівень.

IV. Сільський розвиток.

Сільський розвиток – це «процес, за якого забезпечується гармонійний соціоекономічний прогрес сільської місцевості на основі самоорганізації сільських громад із максимально можливим використанням чинників ендогенного розвитку (місцевих активів) за їх поєднання із зовнішніми можливостями» [4, с. 21]. Одним із стовпів сільського розвитку традиційно залишається сільськогосподарське виробництво і те зростання, яке ним забезпечується. З огляду на світові тенденції зменшення кількості зайнятих в аграрному виробництві, акцент створення економічного базису сільського розвитку зміщується в позааграрну сферу, яка абсорбує значну частину вивільнених із сільськогосподарського сектору працівників. Крім цього, «сільський розвиток передбачає залучення сільських громад до зростання диверсифікованої місцевої економіки, підвищення рівня і якості життя на селі, підтримання екологічної рівноваги, збереження і поліпшення місцевих ландшафтів» [5, с. 9].

В Ізраїлі визначені принципи (умови) сільського розвитку, дотримання яких забезпечує його сталість і гарантує збереження сільської місцевості, сільського способу життя, сільських традицій тощо. Інструментами реалізації широкого спектру заходів у процесі осучаснення та відродження сільського розвитку визначені такі:

– Створення об'єднань виробників.

Виробництво 80% сільськогосподарської продукції в Ізраїлі здійснюється фермерами, які обробляють земельні угіддя площею до 50 га. Відповідно, фермери стикаються з розповсюдженими для малих виробників проблемами, а саме обмеженим доступом до ринків капіталів та збуту, недостатністю необхідної

інформації, обмеженою можливістю впровадження технологічних ноу-хау. Об'єднання виробників на будь-якій стадії діяльності, від початку виробництва до реалізації кінцевої продукції, мінімізує вплив обмежувальних чинників, сприяє покращенню можливостей для малих виробників брати участь в ланцюгах створення доданої вартості, що збільшує перспективи отримання вигід від реалізації готової продукції, підвищує конкурентоспроможність та фінансову стійкість, допомагає в отриманні інформаційної та аналітичної підтримки. Крім іншого, об'єднання виробників можуть брати участь у формуванні нормативно-правового забезпечення за сферою їхньої діяльності, посилювати свої позиції на рівні громад та впливати на політичні процеси.

Завдяки об'єднанню окремі виробники отримують можливість брати участь у ланцюжках створення доданої вартості і розподілі прибутку. Серед об'єднань виробників найбільш розповсюджені виробничі або торговельні кооперативи, союзи або інші об'єднання фермерів.

– Ініціювання економічної діяльності.

Економічна діяльність – це основа будь-якого розвитку, в тому числі і сільського відродження. Для прискорення економічних зрушень необхідно заохочувати та підтримувати розвиток місцевих ініціатив, сприяти максимальному використанню потенційних можливостей та задоволенню потреб на базі комплексного соціально-економічного аналізу. Зазвичай драйверами цих процесів виступають внутрішні ініціативи (безпосередньо від мешканців цієї місцевості) та зовнішні потреби (реформування на національному рівні, що спричиняє необхідність змін на місцевому рівні). Ізраїльський досвід доводить, що для забезпечення сталості процесів розвитку необхідна ініціатива громади, що є основним стрижнем, на який накладаються власні та запозичені ресурси, і цей конструкт закріплюється державною підтримкою (рис. 2).

– Дотримання умов успішності ініціатив

Діяльність, спрямована на досягнення цілей сталого сільського розвитку, передбачає реалізацію економічно обґрунтованих ініціатив, які мають суспільну значущість. Універсального підходу до забезпечення успішності ініціатив немає. Необхідно враховувати наявні можливості, реагувати на специфічні проблеми, шукати креативний підхід, що дасть змогу забезпечити довгостроковий соціально-економічний ефект. Водночас можна виділити загальні умови, дотримання яких сприятиме

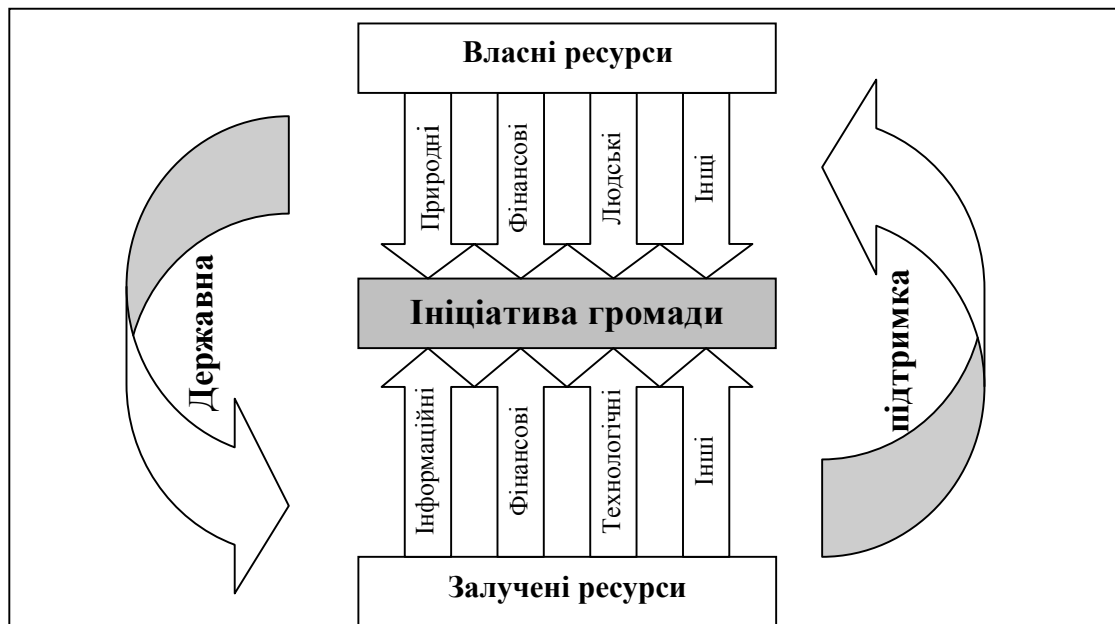

Рис. 2. Умови забезпечення сталості економічних ініціатив

Джерело: Yossi Offer "Innovation and Economic Development of rural areas – approach and tools"

успішності ініціатив: чітке бачення майбутнього громади, що базується на визначенні місцевих активів, потреб або конкурентних переваг; ґрунтовна оцінка сильних та слабких сторін, можливостей та загроз; широке залучення членів громади; врахування зовнішніх/внутрішніх драйверів; наявність лідерів, здатних очолити та об'єднати громаду; гнучкість та спроможність адаптуватися до викликів; прагнення до змін, рішучість діяти, готовність реагувати на обставини та виправляти помилки.

Пріоритетними для місцевих громад, як правило, є ініціативи, які максимально відповідають наявним глобальним викликам, зокрема зміні клімату, соціально-економічним трансформаціям, що здійснюються на національному рівні.

– *Реінвестування в громади.*

Реінвестиції як господарські операції, що передбачають здійснення капітальних або фінансових інвестицій за рахунок прибутку, отриманого від економічної діяльності, в цьому контексті означають вкладення коштів у місцевий розвиток. Відрахування з прибутків від будь-якої економічної діяльності на користь розвитку тієї місцевості, де ця діяльність здійснюється, є обов'язковою умовою сталого сільського розвитку. Зазвичай на законодавчому рівні визначається перелік місцевих податків і зборів та ставки оподаткування суб'єктів господарювання. За рахунок отриманих коштів органи місцевої влади забез-

печують розвиток систем життєзабезпечення та надання суспільних послуг, вирішують першочергові проблеми місцевого розвитку. Все частіше кошти використовуються на реалізацію проектів екологічного спрямування. Також за рахунок реінвестицій здійснюються дослідження з метою розроблення стратегічних та поточних планів локального розвитку.

У сільських громадах Ізраїлю створені фонди для акумуляції коштів від фізичних осіб – як місцевого населення, так і тих, хто хоче фінансово підтримати розвиток громад. Оприлюднення інформації про фонди здійснюється через інтернет-ресурси.

– *Формування локальних ланцюгів доданої вартості.*

Аграрна монофункціональність сільської економіки, скорочення зайнятості в сільськогосподарському виробництві за сучасних умов стають обмежувальними чинниками розвитку. Перероблення продукції, формування ланцюгів доданої вартості або інтеграція в наявні, диверсифікація діяльності, створення додаткових джерел отримання селянами доходів сприяють підвищенню добробуту місцевого населення та місцевому економічному розвитку.

В Ізраїлі, як і в багатьох розвинених країнах, економічний базис сільського розвитку формується головним чином завдяки залученню місцевих суб'єктів господарювання (малих, середніх та великих) у ланцюги доданої вартості. Насамперед це переробка сільськогосподарської продукції і вироблення кінцевого

продукту на місцевих підприємствах. Процеси пакування продукції, зберігання та первинна обробка дають змогу місцевим мешканцям отримувати додаткові доходи. У вже згаданому збутовому кооперативі в мошаві Лакіш створені умови для тимчасового зберігання продукції (охолодження), виконується її сортування, контроль за якісними характеристиками, пакування та перевезення тощо. Таким чином створюються додаткові робочі місця, споживачам гарантується висока якість продукції, що в свою чергу забезпечує вищі доходи виробникам. Крім іншого, збільшується база оподаткування для наповнення місцевого бюджету.

– *Диверсифікація діяльності (розвиток туризму).*

Одним із сучасних напрямів диверсифікації сільськогосподарської діяльності й отримання додаткових доходів фермерами є сільський туризм. Його розвиток сприяє активізації сільських громад і збереженню сільських традицій, ознайомленню широких верств населення з сільським укладом життя та перевагами позаурбаністичного проживання.

Ізраїльський досвід свідчить, що сільський туризм, як і решта ініціатив у сільській місцевості, потребують державної підтримки. Одним з інструментів є створення туристичних інкубаторів (натепер в Ізраїлі працюють 6 туристичних інкубаторів). Їхні функції полягають у допомозі в реалізації нової ідеї або проекту, підготовці програми нового бізнесу, діагностиці наявних туристичних бізнесів, наданні консалтингових послуг малому бізнесу. Інкубатори сприяють у пошуку партнерів та отриманні початкових коштів, допомагають у популяризації агротуристичних послуг шляхом організації тематичних фестивалів, демонстрації ексклюзивних господарств та розвитку туристичної інфраструктури (велосипедні доріжки, обсерваторії, оглядові місця). На базі туристичних інкубаторів проводяться тренінги, семінари, підготовчі курси (майстер-класи).

Невирішеною проблемою нині залишається відсутність можливості реєстрації сільського туризму як особливого виду підприємницької діяльності. В Ізраїлі, як і в Україні, підприємці відстоюють позицію, що сільський туризм не можна ототожнювати з великим туристичним бізнесом і, відповідно, оподатковувати його на загальних підставах.

Введення спеціального статусу або запровадження окремих умов оподаткування стануть додатковими мотиваторами для розвитку сільського туризму, що сприятиме диверсифікації доходів сільського населення та покращенню якості життя як сільських, так і міських жителів.

– *Реалізація пілотних проектів.*

Більшість інноваційних рішень потребують попереднього впровадження в пілотному режимі. Це найбільш виважений механізм апробації з метою виявлення потенційних труднощів та факторів, які можуть негативно вплинути на реалізацію проекту. Пілотні проекти (Start-up) допомагають змоделювати проблеми, знайти їх рішення та «запустити» відтворювальний, прийнятний до масштабування проект.

З метою швидкого запровадження інноваційних пілотних проектів та збільшення можливостей для посилення своїх конкурентних переваг широко застосовується сучасна практика аутсорсингу². Передавання певних функцій професійним компаніям дає змогу ініціаторам проекту сконцентруватися на основній діяльності і мінімізувати власні ризики шляхом передачі непрофільної діяльності на виконання спеціалістам інших компаній.

Практично всі проекти у сфері сільського розвитку в Ізраїлі базуються на використанні практики успішних пілотних моделей, адаптованих до місцевих особливостей. Пілотні проекти, які мають суспільне значення, отримують державну підтримку, в тому числі і фінансову.

– *Формування системи підтримки членів сільських громад.*

Сільський розвиток на сталій основі неможливий без підтримки вразливих верств населення, тобто людей, які неспроможні забезпечувати власні потреби, і для них необхідні особливі умови. До них відносяться діти, хворі люди, особи похилого віку та з обмеженими можливостями тощо. В кібуцах і мошавах ці питання вирішені. Така соціальна відповідальність і повне забезпечення неспроможних мешканців необхідними послугами та благами є основою стабільності комун. В інших населених пунктах сільські жителі, як і решта населення країни, мають можливість добровільного страхування і на загальних підставах можуть розраховувати на підтримку держави.

² Аутсорсинг – це виконання робіт або надання послуг «під ключ», ведення певного бізнес-процесу. На аутсорсинг найчастіше передаються такі функції як ведення бухгалтерського обліку, послуги перекладачів, юридичний супровід господарської діяльності, рекламні послуги, охоронні послуги, транспортні послуги тощо.

– *Посилення адаптивності, гнучкості, спроможності швидко відновлюватися.*

Ізраїльська економіка відкрита до співробітництва, до впровадження новітніх науково-технічних та технологічних досягнень. На думку аналітиків, сучасне суспільство для задоволення найпершої і головної потреби людей у продовольстві не повинне залежати від кліматичних коливань, сезонних умов, розповсюдження шкідників сільськогосподарських рослин, хвороб тварин тощо. У XXI столітті сучасне виробництво продуктів харчування та їх переробка стають надійним і рентабельним бізнесом, що не залежить від примх природи.

Особливості країни, необхідність адаптуватися до несприятливих зовнішніх та внутрішніх викликів зумовили формування особливої моделі економічного розвитку. Нестача природних ресурсів компенсується інтенсивним зростанням, підвищенням продуктивності праці, покращенням якості сільськогосподарської продукції; негативний вплив несприятливих кліматичних умов пом'якшується завдяки ощадному й ефективному водокористуванню (рециркуляція, опріснення морської води), широким впровадженням техніко-технологічних інновацій; територіальна ізоляція (в контексті торгівлі) долається удосконаленням логістичних систем.

Державна політика спрямована на підтримку адаптаційних можливостей як окремих виробників, так і суспільства загалом, вибудовування механізмів швидкого відновлювання та протистояння можливим викликам, створення стабілізаційних фондів в усіх сферах економічної діяльності сприяли формуванню життєздатної соціоекономічної моделі сільського розвитку.

Висновки. Досвід Ізраїлю у досягненні цілей сталого розвитку, зокрема виконання завдань у сфері сільського та аграрного розвитку, унікальний. Поставивши за мету забезпечити власними продуктами харчування зростаюче населення, країна протягом 30-річного періоду досягла бажаного. Сьогодні Ізраїль майже повністю (95%) забезпечує себе продовольством, а аграрний експорт сягає більш ніж півтора мільярда доларів щорічно (2016 р. – 2,0 млрд дол.). Незважаючи на те, що в структурі загального експорту сільськогосподарська продукція становить лише 3,6%, ізраїльські продовольчі бренди відомі в усьому світі.

Залишаючись ресурсообмеженою країною для ведення аграрного виробництва, основним драйвером зростання було визначено

наукові дослідження, впровадження технологічних ноу-хау та технічних інновацій. Наукові здобутки дозволили не лише подолати дефіцит природних ресурсів (обмеженість земельних угідь, складні кліматичні умови, нестача води), але й досягти достатніх для експорту обсягів виробництва певних видів аграрної продукції. З одного боку, 2% ВВП від аграріїв, 2% сільського населення не є критичними для Ізраїлю. З іншого – вагомість всього «сільського» не піддається сумніву та всебічно підтримується державою.

Сільські території для щільно заселеного Ізраїлю мають велике значення. В країні відповідно до глобальних викликів та очікувань людей відбувається зміна сучасної концепції розвитку. Сільська місцевість (територія) стає не лише ресурсом для забезпечення продовольчої безпеки, але є основою для покращення якості життя і збереження (відновлення) екологічної рівноваги. Відкритий простір, рекреаційні зони, можливості для відпочинку цінуються суспільством, яке готове фінансово підтримувати сільські поселення для збереження їхньої життєздатності.

Використовуючи кращий світовий досвід, в Ізраїлі розроблені науково-прикладні підходи до забезпечення самовідтворювальності сільського розвитку, визначені принципи (умови) сільського розвитку, дотримання яких забезпечує його сталість і гарантує збереження сільської місцевості, сільського способу життя, сільських традицій разом із підвищенням ефективності сільськогосподарського виробництва.

Інструментами реалізації широкого спектру заходів у процесі осучаснення та відродження сільського розвитку визначені такі: створення об'єднань виробників; ініціювання економічної діяльності; дотримання умов успішності ініціатив; реінвестування в громади; формування локальних ланцюгів доданої вартості; диверсифікація діяльності (розвиток туризму); реалізація пілотних проектів; формування системи підтримки членів сільських громад; посилення адаптивності, гнучкості, спроможності швидко відновлюватися.

Узагальнені принципи сільського відродження успішно впроваджуються в Ізраїлі, мають підтвердження в багатьох країнах ЄС та доводять свою ефективність. Ні один із визначених інструментів не може бути реалізований без державної підтримки. В цьому разі це не лише фінансова підтримка (хоча її значення, особливо для України, важко переоцінити), а й інституційна, нормативно-правова, інформаційна та організаційна тощо.

Формування в нашій країні політики сільського розвитку, забезпечення її реалізації на місцях на основі інноваційних стратегій розвитку сільських громад допоможе суспільству по-новому сприйняти сільську місцевість, оцінити її привабливість як місця для проживання і праці та ролі як скарбниці природних ресурсів і високоцінних ландшафтів; з'ясувати можливості та виклики сільського способу життя, а для сільського населення відкриє нові перспективи розвитку.

Українські та ізраїльські передумови агро-виробництва та розвитку сільської місцевості суттєво відрізняються, але інноваційні підходи, на яких базується розвиток середземноморської країни, науковість усіх виробничих процесів, шляхи відродження сільської місцевості можуть бути корисними для виведення українського аграрного виробництва на новий сучасний рівень та забезпечення збалансованого соціально-орієнтованого економічного розвитку сільської місцевості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. The Sustainable Development Goals Report 2016 (2016). URL: <http://www.un.org.lb/Library/Assets/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2016-Global.pdf>
2. Export by business size. Israel (2014). URL: <https://data.oecd.org/trade/exports-by-business-size.htm#indicator-chart>
3. Статистичні дані Gross domestic spending on R&D (2016). URL: <https://data.oecd.org/rd/gross-domestic-spending-on-r-d.htm>
4. Теорія, політика та практика сільського розвитку / за ред. чл.-кор. НАН України, д-ра екон. наук О.М. Бородіної, чл.-кор. НААН України д-ра екон. наук І.В. Прокопи, НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. К., 2010. 376 с.
5. Політика сільського розвитку на базі громад в Україні: наукова доповідь / за ред. чл.-кор. НАН України, д-ра екон. наук О.М. Бородіної, чл.-кор. НААН України д-ра екон. наук І.В. Прокопи, д-ра екон. наук О.Л. Попової; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». К, 2015. 70 с.
6. Yossi Offer (2016) Presentation “Innovation & economic development of rural areas – approach and tools”.
7. Ayal Kimhi (2016). Presentation “The Importance of Agriculture to Rural Revitalization: The Case of Israel”.
8. Shai Dotan (2016). Presentation “Agrotourism. Promoting rural development”.

REFERENCES

1. The Sustainable Development Goals Report 2016 (2016). URL: <http://www.un.org.lb/Library/Assets/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2016-Global.pdf>
2. Export by business size. Israel (2014). URL: <https://data.oecd.org/trade/exports-by-business-size.htm#indicator-chart>
3. Data base Gross domestic spending on R&D (2016). URL: <https://data.oecd.org/rd/gross-domestic-spending-on-r-d.htm>
4. Theory, policy and practice of rural development in Borodina O. (Ed.) (2010). Monograph, Institute for economics and forecasting NASU, (in Ukr.), Kyiv, 376 p.
5. Rural development policy on the bases of communities (2015), Scientific report, in Borodina O. (Ed.), Institute for economics and forecasting NASU, (in Ukr.), Kyiv, 70 p.
6. Yossi Offer (2016) Presentation “Innovation & economic development of rural areas – approach and tools”.
7. Ayal Kimhi (2016). Presentation “The Importance of Agriculture to Rural Revitalization: The Case of Israel”.
8. Shai Dotan (2016). Presentation “Agrotourism. Promoting rural development”.